

Jolanta Buczek

Mechanizm finansowania czeskiej edukacji wyższej : ujęcie przekrojowe

Zarządzanie. Teoria i Praktyka nr 2 (12), 45-54

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mechanizm finansowania czeskiej edukacji wyższej – ujęcie przekrojowe* / Mechanism of financing higher education in Czech Republic - the comprehensive approach

Adres do korespondencji:

email: lazowianka@poczta.onet.pl

ABSTRACT

The article focuses on key changes currently taking place in the financing of Czech universities - the level, structure and mechanisms of allocation of funds flowing from the state budget. Conducted analysis was based on existing data (Eurostat) and the consultations held with the Czech reformers and active participants of the higher education system: prof. Ivan Wilhelm and prof. Petr Matějů. The article starts with presenting the analysis of existing demographic data, the number of universities and students who attend them. This is followed by a description of the evolution of the system of financing higher education. The next section focuses on presenting the goals of the sector of higher

education, analysis of the main income of universities and identification of the currently - used public funds distribution mechanisms and ways of their allocation. A further part of the study focuses on issues related to support programs for students and their families and tuition fees. The article concludes by presenting of university activities that are evaluated by special government agencies appointed to address mentioned issues.

KEY WORDS: HIGHER EDUCATION, MECHANISM OF FINANCING, CZECH REPUBLIC

1. WSTĘP

„(...) *najbiedniejsi doganiają najbogatszych, w miarę jak udaje im się osiągnąć ten sam poziom wiedzy technologicznej, kwalifikacji, wykształcenia (...)*”

(Piketty 2015, s. 94)

Uczelnie wyższe są obecnie jedną z sił kreujących rozwój ekonomiczny i zwiększającą konkurencyjność gospodarki - jest to ich nowa rola (Kwiek 2010, s. 250). Badacze tego zjawiska mówią nawet o „rewolucji akade-

mickiej” (*academic revolution*). Co więcej, jak wskazuje Philip G. Altbach, owa rewolucja ma bezprecedensowy charakter, bo pociąga za sobą rozległe, globalne zmiany (Altbach i.in., 2009, s.36). Obecnie jesteśmy świadkami dyskusji nad dalszym kierunkiem tych zmian (Denek 2011, Denek 2012). Z jednej strony debatuje się o roli środowiska akademickiego (w tym uniwersytetów w rozumieniu instytucji) jako o miejscu postępu w nauce i technologii oraz rozwoju intelektualnym społeczeństwa, a z drugiej – wskazuje się na jego słabości, m.in. wybory pomiędzy jakością kształcenia a ilością absolwentów, „zawody” w produktywności środowiska akademickiego, rankingi, instrumentalizacja dyplomów wyższych uczelni itp. (Dziedziczak-Fołtyn 2014). Na podstawie tych dyskusji mamy obecnie do czynienia z redefinicją zadań stawianych przed uczelniami i roli samego wyższego wykształcenia.

* Wysokości opłat za studia oraz systemy wsparcia finansowego dla studentów w roku akademickim 2014/2015 zostały pokazane za EURIDYCE. W zbiorach EURIDYCE dostępne są dane od roku 2012/2013, stąd niemożliwe jest dokonanie przekrojowej analizy wysokości opłat za studia i systemów wsparcia od lat 90. XX w. Informacje pochodzące z EURIDYCE uzupełniono o dane Eurostatu opisujące udział wydatków na pomoc finansową studentów w całości wydatków na edukację wyższą.

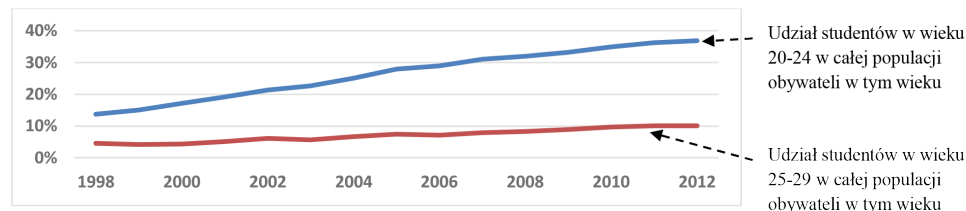
Obecnie wyższe wykształcenie kojarzone jest z prestiżem często traktowanym jako dobro wymienne, np. na władzę czy zasobność majątkową, do którego posiadania większość ludzi dąży. Dobra te są w społeczeństwie dzielone nierówno. A wszystko, do czego jest ograniczony dostęp, jest postrzegane jako wyjątkowe – elitarne (Sztompka 2004, s. 151). Z czego zatem wynika ta ograniczoność w dostępie do wykształcenia? Odpowiedzią, która niejako samoistnie się nasuwa, jest dostępność do uniwersytetów, poziom i mechanizmy finansowania edukacji wyższej ze środków publicznych oraz, a może przede wszystkim, indywidualne zdolności, predyspozycje i chęć studenta.

2. RYNEK EDUKACJI WYŻSZEJ W REPUBLICIE CZESKIEJ – CHARAKTERYSTYKA ILOŚCIOWA

Jak wynika z danych Eurostat w latach 1998-2012 w Republice Czeskiej nastąpił wzrost liczby studentów o 105% (w 2012 r. studiowało 440 230 osób). Dla porównania w tym czasie liczba studentów w Polsce zwiększyła się o 69% (w 2012 r. - 2 007 212 studentów). Do roku 2005 liczba studentów rosła, dopiero po tym czasie nastąpiło zahamowanie, a nawet niewielkie odwrócenie tej tendencji. Jeśli porównać zmianę liczby studentów w roku 2012 w porównaniu do roku 2011, to w Republice Czeskiej nastąpił spadek o 1%.

Wśród czeskich studentów przeważają ludzie młodzi, podejmujący studia zaraz po maturze (20-24 lata) - stanowili oni w 2012 r. około 56% populacji studiującej. Nieco starszych studiujących (25-29 lat) było mniej - około 16%. Ta różnica widoczna jest również na wykresie zestawiającym studiujących z całą populacją w danej grupie wiekowej (wykres 1).

Wykres 1. Udział studentów w wieku 20-24 oraz 25-29 w całej populacji obywateli w tych przedziałach wieku

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych Eurostat.

W analizowanym okresie w Republice Czeskiej (podobnie jak w Polsce) nastąpił znaczny wzrost zainteresowania studiami wyższymi wśród młodzieży będącej bezpośrednio po maturze. Udział studiujących wśród młodzieży 20-24 lata w 1998 roku wynosił 14%, w 2002 r. przekroczył 20%, by w 2012 r. osiągnąć wartość 37%.

Wzrost populacji studiujących widoczny jest również w grupie wiekowej 25-29 lat. Udział studentów w ogólnej liczbie obywateli czeskich w wieku 25-29 lat w 1998 r. wynosił 4,5%, ale w 2005 roku przekroczył poziom 7%, a w 2012 r. - 10%.

Do roku 1998 w Republice Czeskiej funkcjonowały jedynie publiczne i państwowe² uczelnie (finansowane z budżetu państwa). Uczelnie niepubliczne mogą być formalnie powoływane dopiero od 15 lat (pierwsze powstały w 2000 r.), czyli o 10 lat później niż w Polsce.³ Wśród czeskich uczelni wyższych wyróżnia się 3 grupy instytucji: publiczne, prywatne i państwowe. W roku 2002 funkcjonowało w Republice Czeskiej w sumie 55 uczelni, z czego: 24 publiczne, 27 prywatne i 4 państwowe. Przez następne 10 lat liczba uczelni wzrosła, ale nie w tak spektakularny sposób, jak miało to miejsce w tym czasie w Polsce, gdzie liczba wyższych uczelni ogółem przekroczyła 400. W 2013 r. w Republice Czeskiej działały 73 uczelnie (26 publicznych, 45 prywatnych i 2 państwowe) (Kwiek 2014, s. 23). Jak w większości krajów, tak i w Republice Czeskiej rynek edukacji wyższej tworzą uczelnie różnej wielkości. Spośród kilkudziesięciu uczelni za najbardziej znaczące pod względem pozycji w akademickim świecie i liczby studentów uchodzi kilka z nich - publicznych. Na pierwszym miejscu jest najstarszy w tej części kontynentu - praski Uniwersytet Karola. Następnie należy wymienić Uniwersytet Masaryka w Brnie oraz Uniwersytet Technologiczny w Pradze (Kwiek 2014, s. 33).

W Republice Czeskiej w przeważającej części studenci kształcą się w uczelniach publicznych i państwowych. Przed rokiem 2000 uczęszczało do nich 96% wszystkich studentów. Niestety dane Eurostatu nie pozwalają udzielić odpowiedzi, gdzie kształciło się pozostałe 4% studentów. Można jedynie przypuszczać, że w statystyce

międzynarodowej nie zostali wyodrębnieni studenci uczelni państwowych. Po roku 2006 udział studentów uczelni publicznych w ogólnej liczbie studentów spadł poniżej 90% i wyniósł w 2007 r - 88%.

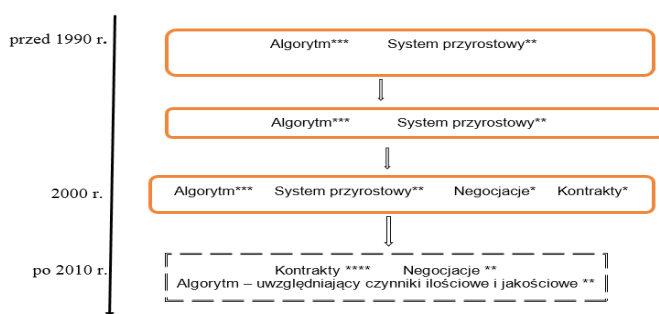
- 2 W dalszej części artykułu uczelnie państwowe potraktowane zostały razem z uczelniami publicznymi, gdyż kategoria uczelni państwowych jest bardzo wąska - mieści się w nich szkolnictwo resortowe podlegające ministerstwu obrony bądź spraw wewnętrznych (obecnie są to dwie uczelnie).
- 3 W Polsce przełomem w tym zakresie było uchwalenie ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 65, poz. 385 ze zm.), w której niezwykle istotnym rozstrzygnięciem prawnym było zezwolenie na tworzenie niepublicznych uczelni wyższych.

Wskaźnik studentów uczelni niepublicznych systematycznie rósł, ale w 2012 r. spadł do 14% (z 15,3% w 2011 r.).

3. EWOLUCJA SYSTEMU FINANSOWANIA SZKÓŁ WYŻSZYCH

Przez ostatnie 3 dekady mechanizmy finansowania edukacji wyższej w Europie były poddawane licznym reformom i przeobrażeniom. Obecnie system ewoluje w kierunku budowy wyraźnego związku pomiędzy finansowaniem uczelni a efektami ich działalności (systemy projakościowe). Przebieg tego procesu został zilustrowany na osi czasu na schemacie 1.

Schemat 1. Ewolucja systemu finansowania edukacji wyższej w Republice Czeskiej

Źródło: opracowanie własne.

Gwiazdki umieszczone przy mechanizmach finansowania pokazują znaczenie danego mechanizmu w całym systemie: *** bardzo ważny, **ważny, * mało ważny.

Element konkurencji na rynku edukacji wyższej jest widoczny zwłaszcza w tych krajach, gdzie funkcjonują obok siebie uczelnie publiczne i niepubliczne (potwierdzeniem tej tendencji jest czeski system). Uczelnie konkurują nie tylko o studentów, ale także o środki finansowe pochodzące z budżetu państwa, co wprowadza do gry element niepewności finansowej. Państwo, z jednej strony minimalizuje swoją ingerencję w instytucje edukacji wyższej, a z drugiej - właściwi ministrowie i organy przez nich powołane odgrywają kluczową rolę w procesach alokacji środków budżetowych. Uczelnie, konkurując między sobą o pieniądze publiczne, negocjują warunki, na jakich będą im one przydzielone, a następnie zawierają kontrakty ze stroną rządową, gdzie nierzadko ściśle określona jest liczba i struktura absolwentów czy obszary prowadzonych badań.

Ewolucję czeskiego systemu finansowania szkół wyższych można podzielić na trzy etapy, których rozwiązania częściowo funkcjonują do chwili obecnej – z jedną

istotną uwagą – większe znaczenie nadano efektywności uczelni wyższych mierzonej jakością prowadzonych badań naukowych, liczbą studentów i wynikami cyklicznej ewaluacji (schemat 1).

Model funkcjonujący w Republice Czeskiej przed 1990 r. oparty na kilkuletnich przedziałach czasu, bez powiązania z jakością prowadzonych badań naukowych czy zmieniającą się liczbą studentów (*incremental funding*), charakteryzował się dużym bezpieczeństwem finansowym i stabilnością uczelni. Otrzymywały one przeważnie środki na poziomie roku poprzedniego bez względu na ich realne wykorzystanie i potrzeby, zatem nie było mowy o reakcji władz uczelni bądź państwa na zmiany zachodzące w gospodarce czy społeczeństwie (Kwiek 2014, s. 28).

Od modelu *incremental funding* konstruktorzy systemu finansowania edukacji wyższej przeszli w 1991 r. do modelu, w którego centrum znalazł się statystyczny student (*per capita funding*). Budżet został podzielony na trzy części, tj. normatywną (ogólne koszty kształcenia, wynagrodzenia dla pracowników, koszty ponoszone na infrastrukturę), ponadnormatywną (dodatkowe koszty, np. badania naukowe) i rezerwy. System finansowania szkolnictwa wyższego został także powiązany z osiągnięciami naukowymi uczelni (w 2004 r.) (Kwiek 2014, s. 28).

Po roku 2004 coraz silniejsze przy rozdzielaniu budżetów było znaczenie dorobku badawczego czeskich uczelni. Stopniowo, od 2008 r. rozpoczął się proces przechodzenia do modelu opartego na wynikach uczelni (*performance-based research funding system*). Wprowadzono metodologię ewaluacji (*The Evaluation Methodology*) - cały czas reformowaną i udoskonalaną. Obecnie trwają prace nad jej nową postacią, która ma zostać upubliczniona jeszcze w bieżącym roku. Jednak już w swej obecnej postaci ma opinię najbardziej radykalnego w Europie narzędzia oceny jakości prowadzonej działalności naukowo-badawczej uczelni wyższych. W zamierzeniu system ten ma wspierać i premiować uczelnie wyróżniające się na polu naukowo-badawczym (Ministry of Education, Youth and Sports 2010).

Obecnie w systemie finansowania czeskich uczelni przeplatają się wszystkie powyżej opisane modele. Jednakże traci na znaczeniu model mający swoje źródła w czasach sprzed Aksamitnej Rewolucji na rzecz dwóch ostatnich, z coraz mocniejszym akcentem położonym na jakość badań naukowych. Zastosowano tu trzy kategorie podlegające ocenie: 1) wyniki badawcze, 2) jakość kształcenia i zatrudnienia absolwentów oraz 3) umiędzynarodowienie i mobilność (Kwiek 2014, s. 48). Uczelnie czeskie są

dziś w drodze do rozwiązań opartych na kontraktach i negocjacjach ze stroną rządową przy podziale środków publicznych. Wyodrębniają się tutaj następujące tendencje w finansowaniu edukacji wyższej: zmniejszenie wagi czynnika opartego na liczbie studentów, wzrost znaczenia osiągnięć naukowych oraz umiędzynarodowienia studiów i zatrudnialności absolwentów po opuszczeniu murów uczelni.

Podsumowując proces przemian systemowych w finansowaniu edukacji na poziomie wyższym, należy wskazać na trzy zbieżne punkty: zachowano mechanizm oparty na algorytmie finansowania, wprowadzono umowy pomiędzy uczelniami a stroną rządową, których warunki korelują z zapisami strategii państwowej, a środki na badania alokowane są na podstawie procedur konkursowych (schemat 1).

4. CELE STAWIANE PRZED SEKTOREM EDUKACJI WYŻSZEJ

Wskazane powyżej zmiany w systemie finansowania szkolnictwa wyższego związane są - jak pokazano - z poszukiwaniem poprawy efektywności wydatkowania środków publicznych, rozumianej jako osiągnięcie założonych celów przy najmniejszych możliwych kosztach. Poniżej przedstawię, jak cele te są definiowane i jak mierzone jest ich osiągnięcie przez czeskie uczelnie.

W Republice Czeskiej głównym celem stawianym przed szkolnictwem wyższym, który pojawia się zarówno w dokumentach jak i był obecny w moich dyskusjach z ekspertami⁴, jest uczynienie uczelni nowoczesnymi i konkurencyjnymi na europejskim rynku. Ważnym celem jest również zwiększenie liczby studiujących, ale jednocześnie wskazuje się na konieczność dostosowania liczby i struktury absolwentów do potrzeb gospodarki oraz włączenia do programów studiów praktyki zawodowej. W tym celu uczelnie powinny skupić się na swoich specjalizacjach, tj. dydaktyce bądź badaniach naukowych. Problemem występującym dosyć powszechnie na uczelniach jest wieloletowość kadry naukowej, której nie wolno mylić z mobilnością nauczycieli akademickich. Wypada zatem, zdaniem czeskich ekspertów, zbudować odpowiedni system motywacyjny i płacowy, aby zachęcić pracowników naukowych do mobilności przestrzennej, gdyż jest to wyjście do wymiany doświad-

czeń badawczych i budowy potencjału naukowego. System ten powinien także sprzyjać awansom zawodowym, gdyż czeska kadra naukowa starzeje się, nie wychowawszy swoich następców (prof. P. Matějů).

W upublicznionej w 2009 r. *Białej Księdze* Petr Matějů (Matějů, 2009) wskazał cały katalog działań, których podjęcie w opinii autorów książki odgrywa pierwszoplanową rolę w budowie konkurencyjności rynku edukacji wyższej – oto kilka z nich:

1. skuteczna implementacja Strategii Bolońskiej,
2. wyraźny wzrost wydatków na szkolnictwo wyższe,
3. wzrost liczby wstępujących na studia,
4. wzrost aktywności naukowo-badawczej,
5. stworzenie przestrzeni dla uczelni niepublicznych (tylko dwie spośród uczelni niepublicznych mają status uniwersytetów),
6. rozszerzenie autonomii uczelni także na obszary związane z organizacją, zarządzaniem kadrami, doborem formy prowadzonych zajęć i usankcjonowanie tego odpowiednimi przepisami prawa,
7. włączenie studentów do procesu oceny jakości kształcenia na danej uczelni,
8. utworzenie systemu informacji publicznej o uczelniach, badaniach i projektach finansowanych w ramach unijnego programu *Operational Programme Educational for Competitiveness*,
9. zmiana modelu kariery akademickiej, tj. potraktowanie tej kwestii jako wewnętrznej sprawy każdej uczelni (dotyczy także tytułów profesorskich),
10. podstawowe źródła finansowania uczelni: środki publiczne pochodzące z budżetu państwa i alokowane przy pomocy algorytmu, opłaty pochodzące od studentów, środki pochodzące z sektora przedsiębiorstw,
11. wprowadzenie powszechnego czesnego powinno towarzyszyć zapewnienie studentom dostępu do specjalnych grantów (*basic study grant* – przysługujący każdemu studentowi tylko jeden raz) oraz kredytów.⁵

Założenia *Białej Księgi* nie zostały jednak zastosowane w praktyce. Według opinii ekspertów, z którymi rozmawiałam w Pradze (prof. P. Matějů, dr K. Šima), stało się tak głównie z powodów politycznych oraz ostrych

4 W okresie od lutego do kwietnia br. przeprowadziłam w Pradze rozmowy z następującymi ekspertami: prof. Petr Matějů - dziekan w University of Finance and Administration w Pradze, dr Karel Šima - Centre for Higher Education Studies w Pradze, prof. Ivan Wilhelm - były rektor Uniwersytetu Karola w Pradze (2000-2006), obecnie pełnomocnik Rządu Czeskiej Republiki w Ministerstwie Edukacji, Młodzieży i Sportu.

5 *Biała Księga* jest kompleksowym programem reformy szkolnictwa wyższego w Czechach. Postulaty czeskich reformatorów nie zostały jednak wdrożone do stosowania w praktyce, gdyż reforma systemu spotkała się z silnym oporem całego środowiska akademickiego. Stąd zostały one tutaj jedynie przywołane, a nie gruntownie omówione.

protestów społeczności akademickiej przeciwko wprowadzeniu czesnego za studia oraz nowatorskim planom zreformowania sposobów nadawania tytułów i stopni naukowych. Niemniej Księga stała się punktem wyjścia do opracowania nowych planów reformowania sektora edukacji wyższej w Republice Czeskiej. W 2011 r. Ministerstwo Edukacji, Młodzieży i Sportu sporządziło *Strategię na lata 2011 - 2015*, której hasło przewodnie brzmi „*from quantity to quality*”, a priorytety czeskich uczelni wyższych zogniskowano w trzech, opisanych poniżej segmentach: jakość, otwartość, efektywność finansowania (Ministry of Education, Youth and Sports 2010). Postulaty tu zapisane w dużym stopniu są zbieżne z przedłożonymi w *Białej Księdze*. Wyraźną różnicą jest to, że w *Strategii na lata 2011-2015* nie ma bezpośrednich odniesień do polepszenia sytuacji uczelni niepublicznych, tak aby mogły konkurować z państwowymi uniwersytetami, postulatów reformy procedury nadawania tytułów i stopni naukowych oraz wprowadzenia opłat za studia.

Priorytety czeskiej *Strategii na lata 2011-2015*:

1. Jakość

Dla osiągnięcia pożądanego poziomu jakości kształcenia i badań należy utrzymać liczbę absolwentów adekwatną do zmian demograficznych i potrzeb gospodarki. Z danej kohorty wiekowej $\frac{2}{3}$ osób powinno podjąć studia wyższe. Natomiast spośród absolwentów studiów I stopnia 50% powinno kontynuować kształcenie na II stopniu. Rozważa się zmianę algorytmu finansowania uczelni przez zmniejszenie znaczenia parametru wejściowego, tj. liczby studentów na korzyść parametrów pro jakościowych. Stopniowo na wadze zyskać powinny umowy zawierane z ministerstwem edukacji w celu efektywniejszego wykorzystania środków budżetowych. W celu uzyskania odpowiedniej do potrzeb czeskiej gospodarki i nauki liczby uczelni powinno zaostrzyć się procedury uruchamiania nowych uczelni, a wesprzeć już istniejące. Ministerstwo będzie wspierać dywersyfikację działalności uczelni w obszarze badań naukowych, kształcenia, współpracy międzynarodowej i osadzenia w regionie. Należy umocnić pozycję Komisji Akredytacyjnej, która obecnie pełni funkcję ciała doradczego ministerstwa i nie wydaje samodzielnych decyzji. Proponuje się wprowadzenie złożonych kryteriów oceny jakości działalności uczelni (systemy wewnętrznego i zewnętrznego zapewniania jakości). Uczelnie powinny opracować nowoczesne metody edukacyjne oraz zróżnicować tryby studiowania (wsparcie studiów niestacjonarnych przy zrównaniu ich jakości ze studiami stacjo-

narnymi) oraz muszą czuć się współodpowiedzialne za zatrudnienie absolwentów, stąd propozycja, alby do algorytmu wprowadzić wskaźnik zatrudnialności absolwentów. Kontrola państwa powinna być rozciągnięta także nad poziomem wynagrodzenia osób z tytułem licencjata zatrudnionych w publicznych placówkach, zapewniając im minimalną płacę.

2. Otwartość

Otwartość uczelni rozumiana jest w *Strategii* jako współpraca międzynarodowa w zakresie wymiany studentów, pracowników oraz badań naukowych. Ten ostatni wymiar otwartości uczelni miały się przejawiać w przekazywaniu dodatkowych środków dla uczelni, które pozyskują międzynarodowy grant badawczy. Otwartość to także współpraca z biznesem i urynkwienie wyników badań naukowych. Ponadto, uczelnie powinny otworzyć się na studentów ze środowisk o niskim statusie ekonomicznym, miałyby w tym pomóc system stypendiów oraz kursów przygotowawczych do studiów, a także współpraca uczelni ze szkołami niższego szczebla (rola informacyjna uczelni).

3. Efektywność finansowania

Głównymi czynnikami mającymi wpływ na finansowanie szkolnictwa wyższego jest m.in. zwiększenie poziomu wydatków na jednego studenta w odniesieniu do PKB. Pod presją innych segmentów gospodarki i postulatów dotyczących racjonalizacji wydatków publicznych, zmian demograficznych w społeczeństwie oraz wydłużenia cyklu studiów (duża część absolwentów studiów licencjackich kontynuuje naukę) odsetek wydatków utrzymywał się do niedawna na niekorzystnym, niskim poziomie.

Ponadto, należy opracować nowy model zarządzania na poziomie instytucjonalnym, który unowocześni uczelnie poprzez m.in. maksymalizację wykorzystania środków unijnych, modernizację budynków, bibliotek i akademików. W *Strategii* znalazło się także miejsce dla programu wsparcia badań i innowacji przez uwzględnienie w poziomie finansowania uczelni ich wyników w zakresie działalności B+R oraz liczby absolwentów.

5. FINANSOWANIE UCZELNI WYŻSZYCH

Jedną z wielkości niezbędnych do monitorowania wyników i tendencji w inwestowaniu w edukację (na każdym poziomie) jest wskaźnik wydatków publicznych na ten cel jako udział w PKB. Oprócz tego poniżej zostanie zaprezentowana sekwencja danych pokazujących inwestycje w edukację wyższą w ostatnich kilkunastu latach. Jest

to ważny zabieg dla uzyskania informacji, ile czeski budżet centralny wydatkuje środków publicznych na edukację wyższą, także w przeliczeniu na jednego studenta.

W części 2 niniejszego artykułu została zarysowana struktura uczelni wyższych i liczebność studentów, poniżej – skoncentrowano się na wydatkach ponoszonych przez budżet centralny na edukację wyższą. Wielkość nakładów na edukację może mieć związek z sytuacją gospodarczą i rozwojem kraju. Wybrano do tego zadania wskaźniki powszechnie przyjęte jako miary pozwalające na dokonywanie porównań wysiłku finansowego różnych krajów, tj. udział danych wydatków jako procent PKB oraz według standardu siły nabywczej (PPS). Dane te zostały przedstawione na tle struktury ilościowej studentów uczelni wyższych.

W latach 2002-2011 w skali 28 krajów Unii Europejskiej wydatki publiczne na szkolnictwo wyższe jako udział w PKB wynosiły od 1,1% do 1,2%, tak więc w końcowym efekcie (pomimo kryzysu gospodarczego) wartość tego wskaźnika nie tylko nie podlegała wahaniom, ale nawet nieznacznie wzrosła. Jednakże Republika Czeska należy do krajów o jednym z najniższych udziałów wydatków publicznych na szkolnictwo wyższe w PKB (między 0,76% a 1,16%).

Analizując roczne wydatki na publiczne i prywatne uczelnie w przeliczeniu na jednego studenta w porównaniu do PKB *per capita*, w przypadku Republiki Czeskiej nastąpił znaczny wzrost tego wskaźnika między 2001 r. a 2006 r. (z 35,2% PKB do 40,7% PKB).

Analizując roczne wydatki na jednego studenta studiów stacjonarnych w uczelniach publicznych i państwowych jako udział w PKB uwagę zwraca to, że w Republice Czeskiej nastąpiła znaczna dynamika wzrostu liczby studentów studiów stacjonarnych (78%) (Wykres 2). Może to być efektem systemu opłat za studia - w Republice Czeskiej na uczelniach publicznych i państwowych są niepłatne.

Jeśli przyjrzeć się dynamice zmiany poziomu wydatków na edukację wyższą według PPS⁶ w okresie lat 2000-2011, to Republice Czeskiej nastąpiła zmiana o 50% (np. we

⁶ Standard siły nabywczej (PPS) jest sztuczną jednostką walutową. Teoretycznie za jeden PPS można kupić tę samą ilość dóbr i usług w danym kraju. Jednakże różnice cen pomiędzy państwami oznaczają, że różne ilości krajowych jednostek walutowych są potrzebne do zakupu tych samych towarów i usług w zależności od kraju. PPS uzyskiwane jest przez podzielenie każdego agregatu gospodarczego kraju w walucie krajowej przez jego odpowiednik w parytetach siły nabywczej.

PPS jest terminem technicznym używanym przez Eurostat dla wspólnej waluty, w której agregaty rachunków narodowych wyrażone są po korekcie różnic w poziomie cen z wykorzystaniem PPPs.

Francji o 38%). Takie spojrzenie na dane prezentowane powyżej pokazuje nam tylko, że kraj, taki jak Republika Czeska, który przeszedł transformację gospodarczą wykorzystuje nadarżającą się możliwość, aby nadrobić czas niższych inwestycji w uczelnie wyższe w poprzednich latach.

Jak już wspomniano w niniejszym opracowaniu, czeski system finansowania szkolnictwa wyższego obecnie znajduje się fazie reorganizacji, która zmierza do premiowania osiągnięć uczelni na polu badań naukowych i wskaźników bibliometrycznych (*performance-based system*).

Uczelnie publiczne dysponują środkami, których źródłem na pierwszym miejscu jest budżet państwa, na drugim środki unijne, a na ostatnim – prywatne, które pochodzą w zasadzie wyłącznie od podmiotów gospodarczych, gdyż studenci nie ponoszą opłat z tytułu czesnego.

Alokacja środków pomiędzy kierunkami kształcenia odbywa się według algorytmu (Kwiek, 2014, s. 14):

liczba studentów (absolwentów) x współczynnik kosztów kształcenia w danej dziedzinie studiów przypadający na jednego studenta

Jednakże w sytuacji zmniejszającej się liczebności populacji osób w młodym wieku przewiduje się, że taka konstrukcja algorytmu przyniesie w dłuższej perspektywie zmniejszenie budżetów uczelni. Stąd alternatywą dla tej tendencji jest nadanie większego znaczenia w alokacji środków funduszom na finansowanie badań naukowych. Dlatego też od 2011 r. obserwowany jest spadek wagi podstawowego współczynnika kosztów kształcenia. Jest to droga do podniesienia znaczenia osiągnięć naukowych wśród uczelni, ich wydziałów i zespołów badawczych. Wydatki publiczne na badania naukowe i rozwój sklasyfikowane są według dziedzin nauki oraz celów społeczno-ekonomicznych. W 2012 r. nieco ponad 54% budżetowych nakładów na badania stanowią nakłady finansowane poprzez ogólne fundusze uniwersyteckie i badania, które nie są nastawione na cele społeczno-ekonomiczne. W ostatnim okresie pula środków z pierwszego funduszu wzrosła o 30% a drugiego – jedynie o 2,9% (Kwiek, 2014). Najbardziej poszkodowane z tytułu tych zmian wydają się być nauki rolnicze oraz nauki o Ziemi i ochrona środowiska. Z puli środków przeznaczonych na badania nienastawione na cele społeczno-eko-

Zatem, PPPs mogą być interpretowane jako kurs wymiany PPS w stosunku do euro.

(pobrane z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Purchasing_power_standard_%28PPS%29/pl).

nomiczne najczęściej zostało skierowanych ku naukom humanistycznym i społecznym oraz naukom fizycznym.

Oprócz wkładu jednostki uczelnianej na polu badań naukowych bardzo istotnym i systematycznie zyskującym na znaczeniu jest okresowa (pięcioletnia), bibliometryczna ocena dorobku naukowego w danej dziedzinie (Metodologia ewaluacji). Włączenie tego nowego czynnika przynosi w efekcie dużą koncentrację uwagi w procesie alokacji środków na dorobku danej jednostki, a nie dyscypliny naukowej.

Wraz z pierwszą implementacją w 2009 r. metodologii ewaluacji (*The Evaluation Methodology*) następuje w Republice Czeskiej wzrost znaczenia czynnika zależnego od efektów pracy naukowej a maleje znaczenie liczby studentów (cf. Málek, Hudečková, Matějka, 2014, s. 315). Narzędzie to jest powszechnie krytykowane w Republice Czeskiej, jednak nie zmienia ono drastycznie sposobu podziału środków między obszary badań. Zmienia natomiast sposób ich redystrybucji, opierając go na pomiarze produktywności naukowej (Kwiek, 2014). Można wręcz powiedzieć, że każdy punkt pozyskany w procesie ewaluacji przekłada się na konkretne środki finansowe. Jak już zostało to opisane w części pt. „Ewolucja systemów finansowania szkół wyższych w wybranych krajach”, przy podziale środków między uczelnie zastosowano trzy kategorie podlegające ocenie: wyniki badawcze rozumiane jako liczba publikacji, patentów, wyników badań stosowanych (39%), jakość kształcenia i zatrudnienia absolwentów (34%) oraz umiędzynarodowienie i mobilność (27%) (Kwiek 2014, s. 32).

Natomiast mechanizm finansowania badań naukowych ewoluował w Republice Czeskiej ku powiązaniu nakładów z osiągnięciami naukowymi. Stąd model czeski uchodzi za jeden z najradykałniejszych w Europie. Gdyby pokusić się o ocenę zastosowanych rozwiązań, to z całą pewnością model czeski skoncentrowany jest na osiągnięciach związanych z badaniami naukowymi, a mniej na jakości kształcenia. Mechanizm jest tak zaprojektowany, że na uprzywilejowanej pozycji stawiane są instytucje publiczne. Uczelnie te mają sporą autonomię przy wewnętrznej alokacji środków między wydziały. Stąd widać silną zależność między alokacją środków a produktywnością wydziału. Ta zależność widoczna jest także na poziomie instytucjonalnym, gdzie wyraźnie wybijają się ponad poziom uczelnie flagowe (np. Uniwersytet Karola czy Uniwersytet Masaryka).

Uczelnie niepubliczne natomiast nie dostają wsparcia publicznego i działają głównie opierając się na zasobach pochodzących z opłat pobieranych za naukę. W sposób

znikomy mają dostęp do środków unijnych – ze względu na silną konkurencyjną pozycję sektora publicznego. Przy systemie opartym na retrospektywnej ocenie dorobku naukowo-badawczego, który staje się ważnym czynnikiem przy alokacji środków finansowych, uczelnie niepubliczne w zasadzie nie mają możliwości ubiegania się o takie środki.

Z przedstawionej powyżej analizy wynika, że system czeski jest w trakcie konstytuowania się nowego mechanizmu alokacji środków budżetowych, ale już na obecnym etapie kładzie on nacisk na osiągnięcia uczelni na polu dbałości o jakość prowadzonej działalności, zmierzając ku rozwiązaniom stosowanym w Europie Zachodniej. Cytując M. Kwieka: „Zmiany w szkolnictwie wyższym są zatem długotrwałe i odbywają się w cieniu przeszłości, od której procesom reform nie udaje się abstrahować” (Kwiek 2015, s. 193).

6. OPŁATY ZA STUDIA ORAZ SYSTEMY WSPARCIA STUDENTÓW

Większość europejskich systemów edukacji wyższej zmagają się z tym samym problemem, tj. jak nie tracąc na jakości edukacji i badań przy rosnącej liczbie studentów, jednocześnie niwelować nierówności w dostępie i pomysłnym ukończeniu edukacji wyższej?

W dyskusjach nad wprowadzeniem współpłatności za studia wyższe nie brakuje argumentów „za” i „przeciw” temu rozwiązaniu. Wskazuje się przede wszystkim, że wprowadzenie czesnego nie może być utożsamione z wycofaniem się państwa z funkcji regulacyjnych i przesunięciem ciężaru finansowania edukacji wyższej na gospodarstwa domowe (Ratajczak 1999, s. 12). Współpłatność może przyczynić się do podniesienia motywacji wśród studentów do osiągania lepszych wyników w nauce i ukończenia studiów w terminie. Również same uczelnie mogą wykazywać się większą elastycznością w odpowiedzi na popyt ze strony studentów i kandydatów na studentów. Nie mówiąc już o źródle dodatkowego dochodu, który może być przeznaczony na rozwój infrastruktury uczelni, nowe projekty badawcze czy stypendia i granty. Powszechnie wskazywanym zagrożeniem wprowadzenia czesnego jest stworzenie bariery w dostępie do wyższych uczelni dla osób zdolnych, ale pochodzących z niezamożnych środowisk. Problemowi temu można zaradzić przez programy stypendialne czy udzielanie kredytów studenckich.

W Republice Czeskiej, mimo niekorzystnych zmian demograficznych i odczuwanego przez środowisko akademickie niedofinansowania z budżetu centralnego

szkolnictwa wyższego, studia w uczelniach publicznych i państwowych są nadal niepłatne. Opór społeczności akademickiej przeciwko wprowadzeniu współpłaty za studia jest tak duży, że zarzucono prace nad planami wprowadzenia tej zmiany. Według opinii czeskiego eksperta (prof. Ivana Wilhelma), z którym zostały przeprowadzone konsultacje, wprowadzenie czesnego mogłoby przyczynić się do podejmowania przez kandydatów na studia bardziej racjonalnych decyzji o ich wyborze. Jednakże, jak zaznaczył ekspert, wprowadzenie czesnego w praktyce zwykle służyłoby zasileniu finansów uczelni.

W Republice Czeskiej⁷ (na uczelniach publicznych i państwowych) wymagana jest opłata rejestracyjna. Później, jeśli student ukończy naukę w regulaminowym czasie (plus jeden rok), to nie płaci czesnego. W przeciwnym razie, tj. przy przedłużeniu nauki powyżej jednego roku, opłata wynosi min. 8457 CZK (307 EUR) na rok akademicki (Eurydice, 2015). Zwolnieniu z wszelkich opłat podlegają studenci, którzy w czasie studiów zostali rodzicami.

W Republice Czeskiej odpłatne są studia II stopnia bądź studia na drugim kierunku (min. 2819 CZK, tj. 102,43 EUR za rok akademicki). Czesne należy płacić w przypadku studiów w obcym języku (opłaty ponoszą Czesi oraz cudzoziemcy). Decyzję o wysokości opłat podejmuje każda uczelnia osobno.

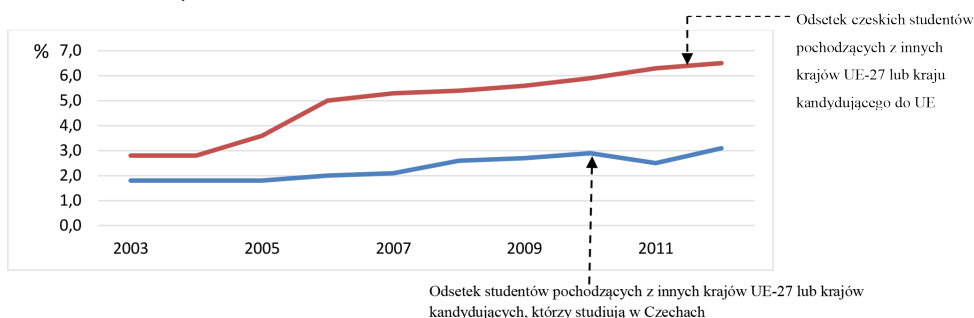
U naszych południowych sąsiadów funkcjonuje system wsparcia dla studentów obejmujący stypendia, dopłaty do kosztów utrzymania i zażytków. Nie ma systemu pożyczek i kredytów. Na pomoc finansową wydaje się z roku na rok coraz niższe kwoty ze środków publicznych – w 1999 r. było to 7,6%, a w 2011 r. już tylko 1,5%. Student może otrzymać dopłatę do kosztów zakwaterowania w wysokości 5400 CZK na rok (196,20 EUR). Stypendia dla studentów znajdujących w trudnej sytuacji finansowej kształtują się na poziomie 16200 CZK rocznie (588,61 EUR). Dla rodziny studenta (do 26 r. ż.) znajdującego się w trudnej sytuacji osobistej przewidziano zasiłek (700 CZK miesięcznie (25,43

EUR)) a także ulgi podatkowe w wysokości 13404 CZK rocznie (487,02 EUR), a dla rodziny niepełnosprawnego studenta - 26808 CZK rocznie (974,04 EUR) (Eurydice, 2015). Wybitni studenci są premiiowani stypendiami za dobre wyniki w nauce, badaniach i sztuce.

6. REALIZACJA CELÓW STAWIANYCH PRZED SYSTEMEM EDUKACJI WYŻSZEJ W REPUBLICIE CZESKIEJ

W Europie obserwuje się od kilkunastu lat tendencję polegającą na uzależnieniu finansowania uczelni w mniejszym stopniu od faktycznych wydatków, a w większym od jej wyników. Wraz z tą tendencją pojawiły się procedury monitorowania i rozliczania uczelni z efektów działalności. Większość europejskich systemów uwzględnia takie wskaźniki efektywności, jak: mobilność studentów i kadry, poziom wykształcenia osób w wieku 25-34 lata oraz zatrudnialność absolwentów (de Boer H. i Jongbloed B., 2010).

Wykres 2: Odsetek czeskich studentów studiujących w innym kraju UE-27 lub kraju kandydującym do UE oraz odsetek studentów pochodzących z innych krajów UE-27 lub krajów kandydujących, którzy studiuje w Republice Czeskiej

Źródło: Eurostat.

Jednym z wyzwań stojących przed uczelniami wyższymi jest wskaźnik umiędzynarodowienia studiów. Dotyczy to zarówno studentów wyjeżdżających na studia za granicę, jak i studentów napływających z innych krajów. Wagę uczestnictwa uczelni w umiędzynarodowieniu w obszarze edukacji najlepiej opisują Knight i deWit, pisząc, że jest ono nieuniknione, ponieważ postęp wiedzy i nauki są procesami nieznającymi granic (Knight, deWit, 1995). Tak też dzieje się w Republice Czeskiej. Na wykresie 2 wyraźnie widać przewagę odsetka studentów czeskich wyjeżdżających na zagraniczne uczelnie nad studentami – obcokrajowcami. Czesi zintensyfikowali zagraniczne wyjazdy naukowe po wstąpieniu do Unii Europejskiej – krzywa na wykresie 2 wyraźnie wznosi się po 2005 roku i dalej ta tendencja utrzymuje się.

⁷ Wysokości opłat za studia oraz systemy wsparcia finansowego dla studentów w roku akademickim 2014/2015 zostały pokazane za EURIDYCE. W zbiorach EURIDYCE dostępne są dane od roku 2012/2013, stąd niemożliwe jest dokonanie przekrojowej analizy wysokości opłat za studia i systemów wsparcia od lat 90. XX w. Informacje pochodzące z EURIDYCE uzupełniono o dane Eurostatu opisujące udział wydatków na pomoc finansową studentów w całości wydatków na edukację wyższą.

Dla zapewnienia wysokiej jakości kształcenia duże znaczenie ma liczebność kadry akademickiej, a zwłaszcza jej proporcje w stosunku do liczby studentów. Wykorzystując dostępne dane Eurostat opisujące liczbę studentów i liczbę pracowników akademickich udało się wyliczyć, że w Republice Czeskiej w 2005 r. na jednego nauczyciela akademickiego przypadało 14 studentów, a w 2010 – 26 studentów. Od 2011 r. ta proporcja maleje i w 2012 r. wyniosła 1:25. Zmiana ta jest zapewne wynikiem zmian demograficznych i spadającej liczby studentów w ogóle.

Jednym ze wskaźników efektywności wyższych uczelni jest osób legitymujących się wyższym wykształceniem oraz ich pozycja na rynku pracy.

W Republice Czeskiej wyraźnie widać, że osoby z wyższym wykształceniem są rzadziej reprezentowane wśród osób w wieku 25-34 niż 30-34 lata. Może to świadczyć o występowaniu zjawiska kończenia nauki. Studenci z następujących powodów nie kończą studiów - nauka koliduje z innymi aktywnościami studentów, bądź młodzi ludzie z czasem dochodzą do wniosku, że decyzja o studiowaniu była błędem (Fučík, Slepícková 2012, s. 24).

Patrząc na sytuację absolwentów na rynku pracy, zauważyć daje się, że pozycja osób ze średnim i wyższym wykształceniem była do tej pory porównywalna – dopiero ostatnio uległo to zmianie na korzyść tych drugich. W 2012 r. w grupie osób w wieku 25-29 lat wskaźnik bezrobocia wśród osób ze średnim wykształceniem wynosił 8%, z wyższym – 6,4%. W kohorcie osób w wieku 30-34 lata wskaźnik ten kształtował się na poziomie, odpowiednio: 6,5% oraz 1,4%. Pomimo upowszechnienia wyższego wykształcenia (czyli dobro, jakim jest dyplom ukończenia wyższej uczelni, stało się bardziej powszechne) to sytuacja absolwentów uczelni na trudnym obecnie rynku pracy jest lepsza niż słabiej wykształconych obywateli.

7. PODSUMOWANIE

Powyzsze analizy mają na celu nie tyle ocenę czeskiego mechanizmu finansowania i systemu edukacji wyższej, co ich scharakteryzowanie i wskazanie na specyfikę stosowanych rozwiązań. Pozwalają one na wysnucie kilku ogólnych obserwacji, tj.:

1. Kierunek zmian w stosowanym mechanizmie finansowania edukacji wyższej i nauki jest taki, że następuje sukcesywne przejście do mechanizmów konkurencyjnego podziału środków publicznych, promującego jakość prowadzonej działalności

i osiągnięcia uczelni w powiązaniu z celami strategicznymi państwa w tym zakresie. Odchodzi się od formuły finansowania za pomocą algorytmu lub przynajmniej zmniejsza się jego znaczenie.

2. W Republice Czeskiej studiować można bezpłatnie na publicznych i państwowych uczelniach (okres studiów można przesunąć o jeden rok dłużej, niż przewiduje to tok studiów), stąd wśród studentów przeważają osoby w wieku 20-24 lata. Można przypuszczać, że silnym czynnikiem motywującym do podjęcia studiów bezpośrednio po maturze i ukończeniu ich w terminie jest uzależnienie od tych okoliczności opłat za studia.
3. System czeski jest stosunkowo mobilny – z jedną uwagą - Czesi zarówno przyjmują dużo obcokrajowców do swych uczelni, jak i sami chętnie wyjeżdżają za granicę.
4. Wyzwania stojące przed Republiką Czeską w zakresie edukacji wyższej - najogólniej mówiąc - sprowadzają się do następujących obszarów: upowszechnienie wyższego wykształcenia, umiędzynarodowienie uczelni (zarówno w aspekcie wymiany studentów, jak i współpracy przy realizacji projektów badawczych), poprawienie pozycji absolwentów na rynku pracy, wysoka jakość kształcenia i prowadzonych badań naukowych.

Wymienione powyżej obserwacje pokazują najważniejsze zmiany zachodzące w finansowaniu uczelni wyższych, które zmierzają do wyraźnego powiązania poziomu i struktury finansowania z realnymi rezultatami osiąganymi przez instytucje edukacji wyższej. Są zbieżne z zaleceniami Komisji Europejskiej, upublicznionymi w dokumencie pt.: „*Europe 2020 target: tertiary education attainment*” (European Commission 2012).

LITERATURA

1. Altbach P.G., Reisberg L., Rumbley L.E. (2009). Trends in global higher education. Tracking and academic revolution. Executive summary. A report prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. Paris. UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183168e.pdf>, 3.04.2015
2. De Boer H., Jongbloed B. (et al.) (2014). Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems. Draft. <http://doc.utwente.nl/93619/1/PBF%20and%20PA%20MOCWdec2014.pdf>, 30.03.2015
3. De Boer H., Jongbloed B. (et al.) (2015). Performance-based funding and performance agreements in fourteen higher education systems. <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2015/03/01/performance-based-funding-and-performance-agreements-in-fourteen-higher-education-systems.html>, 3.04.2015
4. De Boer H., Jongbloed B. (et al.) (2010). Progress in higher education reform across Europe, Funding reform, Volume 3: Rates of return survey and funding fiches. <http://doc.utwente.nl/88694/1/FUN%20vol%203%20Rates%20of%20return%20survey%20and%20funding%20fiches.pdf>, 30.03.2015
5. Denek K. (2011). Uniwersytet w perspektywie społeczeństwa wiedzy. Dydaktyka akademicka i jej efekty. Poznań. WSPiA.
6. Denek K. (2012). Transformacje systemowe szkolnictwa wyższego. <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/6038/1/Transformacja-M-E-K-2012.pdf>, 30.03.2015
7. Dziedziczak-Foltyn A. (2014). Recepcja przemian instytucji szkoły wyższej – szkic o dwóch formacjach w dyskursie naukowym. https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/12069/1/PPP_RPS_vol.82_Dziedziczak-Foltyn.pdf, 3.04.2015
8. Education at a Glance 2014, OECD Indicators (2014), OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2014-en>
9. European Commission (2012). Europe 2020 target: tertiary education attainment. Pobrane z: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/themes/28_tertiary_education.pdf, 30.03.2015
10. Fučík P., Slepíčková L. (2014), Studenti, kteří odcházejí: kvantitativní analýza nedokončených vysokoškolských studií, „Aula“ vol. 22, nr 1, 2014, s. 24-54
11. Higher education governance in Europe. Policies, structures funding and academic staff (2008). EURYDICE. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/091EN.pdf
12. Knight J., DeWit H. (1995), Strategies for internationalisation of higher education. Historical and conceptual perspectives. http://www.uni-kassel.de/wz1/mahe/course/module6_3/10_knight95.pdf, 3.04.2015
13. Kwiek M. (2010), Transformacje uniwersytetu. Zmiany instytucjonalne i ewolucje polityki edukacyjnej w Europie. Poznań. Wydawnictwo Naukowe UAM.
14. Kwiek M. (2014), Reformy edukacji wyższej w Republice Czeskiej – w obszarze finansowania szkół wyższych. Warszawa. Instytut Badań Edukacyjnych [niepublikowany raport].
15. Kwiek M. (2015), Uniwersytet w dobie przemian. Europejska perspektywa porównawcza. Warszawa. PWN.
16. Málek J., Hudečková V., Matějka M. (2014). System of evaluation of research institutions in the Czech Republic. *Procedia Computer Science*, 33 (2014), s. 315 – 320
17. Matějů P. (et al.) (2009). White paper on tertiary education. Prague. Ministry of Education, Youth and Sports. file:///D:/Downloads/White_Paper_on_Tertiary_Education_fin.pdf, 15.06.2015
18. National student fee and support system in European higher education 2014/15 (2015). Eurydice. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/facts_and_figures/fees_support.pdf, 15.06.2015
19. Piketty T. (2015), Kapitał XXI wieku. Warszawa. Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
20. Ratajczak M. (1999). Współpłątność za studia wyższe – koszty i korzyści. *Polityka Społeczna*, nr 5-6, s. 10-15
21. Strategic plan for the scholarly, scientific, research, development, innovation, artistic and other creative activities of higher education institutions for 2011-2015 (2010) Ministry of Education, Youth and Sports <http://www.msmt.cz/file/11792?file=11792&lang=2>, 20.06.2015
22. Sztompka P. (2004). *Socjologia. Analiza społeczeństwa*. Warszawa. Wydawnictwo Znak.